

УДК 37.03.6/057.36:355

Ю. Г. Корнійчук,
здобувач

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС У ВИЩОМУ ВІЙСЬКОВОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЯК НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА

У статті представлено головні наукові підходи до проблеми розробки теорії і практики виховного процесу у військових інститутах та інших військових навчальних закладах. Визначено рівні методологічного аналізу виховного процесу у вищих військових навчальних закладах.

Демократизація суспільства, модернізація вищої освіти в Україні актуалізують проблеми виховання фахівців та потребують зміни підходів до організації виховного процесу у вищих навчальних закладах, зокрема військових інститутах.

У національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, Концепції військової освіти в Україні звертається увага на підвищення вимог щодо вихованості офіцерів та спрямованості виховного процесу у вищому військовому закладі на індивідуальний розвиток курсантів формування громадської позиції і моральної відповідальності майбутнього військового фахівця, його готовності до проведення виховної роботи серед військовослужбовців строкової служби. Інструкції Міністерства освіти й Міністерства оборони України "Про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України" (2005 р.) зазначають, що виховна робота у вищому військовому навчальному закладі "є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу і включає в себе організаційні, морально-психологічні, педагогічні, інформаційні, культурно-просвітницькі та військово-соціальні заходи", спрямовані на формування у курсантів необхідних для професійної діяльності морально-психологічних якостей [1].

Метою цієї статті, що є складовою нашого дослідження, є визначення головних методологічних основ та наукових підходів до проблеми організації виховного процесу у вищому військовому навчальному закладі.

Аналіз наукових джерел дозволив нам встановити основні напрями у дослідженнях організації виховного процесу у вищих військових навчальних закладах. Так, Д. В. Коваленко розглядає проблему етико-правового виховання в межах вивчення етико-правової підготовки майбутніх офіцерів в умовах вищого військового навчального закладу. Етнопедагогічним аспектам виховання майбутніх офіцерів присвячене дослідження О. М. Гомонюк. Дисертаційне дослідження А. С. Троця розкриває можливості самовиховання у структурі самовдосконалення майбутнього офіцера [2]. Специфіку особистісно орієнтованого виховання майбутніх офіцерів представляє у своєму дисертаційному дослідженні В. І. Абрамов. Особлива увага приділена нами дисертаційній роботі Є. Ю. Литвиновського, присвяченій формуванню вмінь майбутніх офіцерів проектувати виховний процес під час майбутньої професійної діяльності. Автор цілком справедливо стверджує, що одним з факторів професійної підготовки майбутніх офіцерів до виховної діяльності в Збройних Силах України є їх власний сформований рівень вихованості.

Сучасна педагогічна наука дає можливість виділити такі напрями досліджень професійної підготовки майбутнього військового фахівця та його виховання: загальні питання організації навчально-виховного процесу у ВВНЗ (А. В. Барабанщиков) [3]; система професійного становлення майбутніх офіцерів під впливом виховання у ВВНЗ (М. І. Долинський) [4]; професійна підготовка майбутніх офіцерів до виховної діяльності в Збройних Силах та психолого-педагогічний супровід професійної підготовки майбутніх офіцерів (А. В. Барабанщиков, Н. Ф. Феденко, Н. В. Щукіна) [5] та ін.

Автори присвячують свої роботи загальнопедагогічним аспектам взаємодії з соціумом у процесі виховної роботи (М. Й. Варій), основним напрямкам і компонентам системи виховання військовослужбовців строкової служби (М. Ф. Ільїн, А. І. Капустін, В. В. Ягупов та ін.) [6], особливостям, змісту і методів індивідуальної виховної роботи (І. Д. Афонін, Я. В. Подоляк, М. Ф. Феденко, С. М. Фільков та ін.) [7; 8], окремим питанням виховної роботи, що стосуються дисциплінованості, самостійності, відповідальності у контексті військово-професійної та інженерно-технічної підготовки фахівців (В. І. Вдовюк, О. М. Герасимов, В. М. Маслов та ін.) [9]; специфіці виховного процесу у ВВНЗ, аналізу змісту й форм виховання майбутніх військових фахівців (В. М. Дзюба) [10].

На основі вивчення наукових праць нами визначені методологічні засади дослідження. Ми розглядаємо проблему організації виховного процесу у військовому інституті на двох головних рівнях, які, по суті, відповідають рівням наукового апарату військової педагогіки.

© Корнійчук Ю. Г., 2009

Перший рівень методології нашого дослідження ми окреслюємо як *науково-змістовий*. На цьому рівні досліджуються закономірності й принципи військово-педагогічного процесу загалом і процесу виховання у військових закладах освіти – зокрема. Ці закономірності й принципи виявлені й обґрунтовані військовою психолого-педагогічною наукою в результаті тривалих наукових пошуків і відображують значущі взаємозв'язки всередині військово-педагогічного процесу. До них належать: а) взаємозумовленість внутрішніх прагнень особистості майбутнього військового спеціаліста і зовнішніх виховних впливів на нього; б) цілісність розвитку особистості військового у результаті педагогічної виховної взаємодії суб'єктів педагогічного процесу; в) формування особистості майбутнього військового фахівця та його виховання в активній військово-професійній діяльності під час навчання у вищих військових навчальних закладах; г) залежність виховного процесу від завдань, поставлених перед військовим інститутом та його профілем професійної підготовки; д) відповідність виховного впливу на особистість майбутнього фахівця й на колектив рівню їх військово-професійної й соціальної зрілості; е) посилення українського національного компоненту в умовах ідейно-політичного тиску.

Другий з визначених нами рівнів методологічного аналізу проблеми виховання у військовому інституті – *методичний*. Його зміст складають знання про методи наукового аналізу досліджуваної проблеми. До них належать загальнофілософські методи дослідження, засновані на діалектиці процесу виховання, а також конкретно-наукові: спостереження, аналізу результатів діяльності, опитування, експерименту, контент-аналізу, методу експертних оцінок, біографічного методу, методу моделювання тощо. На цьому рівні досліджується досвід вищих навчальних закладів військової освіти щодо організації виховного процесу та методичних здобутків вищих військових навчальних закладів.

З 2007 року в Житомирському військовому інституті Національного авіаційного університету проводиться експериментальна робота щодо формування готовності майбутніх офіцерів до організації виховної діяльності з військовослужбовцями строкової служби. Дослідження спрямоване на розв'язання наступних протиріч:

- невідповідність сучасним вимогам рівня готовності офіцерів до організації виховної діяльності з військовослужбовцями строкової служби (соціально-педагогічні);
- протиріччя між високими вимогами щодо практичної готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності та внутрішніми мотивами розвитку особистості курсантів, їх потребами та установками, віковими та індивідуальними особливостями (психолого-педагогічні);
- невідповідність між окремими складовими професійної підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ, між змістом підготовки та методичним забезпеченням процесу реалізації цього змісту (професійно-педагогічні).

Головними напрямками роботи у військовому інституті, які визначаються необхідністю формування майбутнього військового фахівця як громадянина, патріота, гуманіста, професіонала є:

1. *Виховання громадянина-патріота*: виховання у курсантів (слухачів, студентів) глибокого почуття любові до України, її народу; виховання особистої відповідальності за оборону і безпеку України. Сутність поняття громадянина-патріота розглядається в роботі В. М. Дзюби, в якій представлено розгорнутий аналіз змісту, форм і методів військово-патріотичного виховання майбутніх військових фахівців під час їх навчання у вищому навчальному закладі [10]; схожа проблема дослідження обрана також В. Я. Гожикивим – державно-патріотичне виховання майбутнього офіцера, та М. Г. Мірошніченком (готовність майбутнього офіцера до патріотичного виховання військовослужбовців) [11].

2. *Виховання гуманіста*: виховання у військовослужбовців високих моральних і бойових якостей на історичних традиціях українського народу, свідомого ставлення до виконання службових обов'язків, гордості за належність до Збройних Сил України, вірності традиціям і бойовому прапору; організація та проведення заходів з виконання вимог законодавчих актів України щодо соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, працівників Збройних Сил України; виховання в курсантів (слухачів, студентів) якостей, необхідних майбутньому офіцеру, здатному грамотно навчати та виховувати підлеглих, зміцнювати військову дисципліну і організованість, підтримувати постійну бойову готовність, уміло згуртовувати військові колективи, працювати в умовах демократизації життя у військах (силах).

3. *Виховання військового професіонала*: формування у майбутніх військових фахівців бойових якостей, духовної та психологічної готовності із зброєю в руках захищати Українську державу; формування в особового складу ВВНЗ поваги до Конституції України та інших законів України, свідомого виконання вимог військової присяги і статутів Збройних Сил України, наказів та директив Міністра оборони України і начальника Генерального штабу Збройних Сил України; виховання в курсантів (слухачів, студентів) свідомого, творчого ставлення до навчання, високої

культури поведінки; вивчення та задоволення духовних запитів військовослужбовців і членів їх родин; організація дозвілля особового складу.

Розроблена нами модель виховного процесу у військовому інституті включає такі *структурні компоненти*:

1. Когнітивний компонент – оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки майбутнього офіцера.

2. Емоційно-вольовий компонент – формування почуттєвої сфери майбутнього офіцера (його стійких емоційних відносин до явищ оточуючої дійсності), насамперед, почуття громадянськості, патріотизму, відповідальності тощо.

3. Спонукально-мотиваційний компонент – формування переконань (інтелектуально-емоційного ставлення майбутнього офіцера до будь-якого знання як до істинного чи неістинного). До переконань майбутнього офіцера, передусім, належать переконання у перспективності майбутньої професійної діяльності, її значущості для загального блага української держави; переконання у власних можливостях фахово здійснювати свою військово-професійну діяльність тощо.

4. Практично-діяльнісний компонент – формування умінь і звичок поведінки майбутнього офіцера, які детермінуються, з одного боку, нормативно-правовими документами української держави стосовно Збройних сил, з іншого – результатами виховної діяльності під час навчання у ВВНЗ.

Визначивши головні науково-теоретичні площини розгляду проблеми виховання майбутніх офіцерів у військовому інституті (соціальну, психологічну та педагогічну) та узагальнюючи наукові розробки в галузі виховання майбутніх фахівців військового профілю, ми виділяємо такі *головні наукові підходи* щодо виховання майбутніх військових спеціалістів у військовому інституті: системний, синергетичний, особистісно орієнтований, діяльнісний;

Серед наукових підходів, призначених для ґрунтовного аналізу проблеми виховання у військовому інституті, особливе місце належить *системному та синергетичному* підходам. Синергетика як галузь наукового знання в педагогіці представлена науковим доробком А. В. Євдотюк, В. П. Беспалька, В. Й. Бочелюк, В. О. Гальперіна, Г. К. Селевка та ін. [12; 13].

Згідно з цим підходом, процес виховання у вищих військових навчальних закладах є складною динамічною системою. Будь-яка система не може існувати поза певним середовищем і може бути зрозумілою лише у взаємодії з ним. Відповідно до принципу ієрархічності процес виховання є лише одним з компонентів соціального середовища. Тому системний підхід до аналізу виховного процесу обов'язково передбачає вивчення взаємодії процесу виховання як системи з середовищем. У свою чергу, кожна виховна ситуація, як елемент виховного процесу, сама є системою. Водночас, будучи системним утворенням, вона виконує роль елемента ширших систем (морального виховання та ін.).

Діяльнісний підхід обрано нами як один з базових для проблеми нашого дослідження виходячи з того, що діяльність загалом складає основу життєдіяльності особистості. Специфічним видом людської діяльності є військова діяльність, з одного боку, та виховна діяльність у військовому навчальному закладі – з іншого. Отже, виховна діяльність може бути визначена нами в межах проблеми нашого дослідження як вид цілеспрямованої діяльності колективу вищих військових навчальних закладів щодо реалізації програми виховання у межах військово-професійної підготовки майбутнього військового фахівця.

Процес виховання у військових інститутах залежить від соціального замовлення щодо випускника військового навчального закладу і в цьому замовленні закладені вимоги до його рівня професіоналізму й особистісних характеристик. Видатний український учений О. В. Сухомлинська стверджує, що "виховний процес тісно пов'язаний із станом суспільства, він спирається на реальність, рівень освіченості, умови, в яких живуть суспільство й конкретна дитина".

Згідно з висновками вивчення наукової літератури, ми визначаємо *процес виховання у ВВНЗ* як цілеспрямований, організований систематичний процес взаємодії виховного середовища військового навчального закладу та майбутнього військового фахівця з метою формування особистості загалом або окремих її якостей відповідно до вимог суспільства.

Виходячи з окреслених нами вище наукових підходів, головні *характеристики процесу виховання* у військових навчальних закладах можна представити таким чином:

1. Процес виховання майбутніх офіцерів є *тривалим*, більш того – безперервним процесом, якщо брати до уваги, що він розпочинається у сім'ї, продовжується у школі, здійснюється у вищому військовому навчальному закладі, але не припиняється після закінчення навчального закладу, якщо переходить у самовиховання та виховання як загальносуспільний процес. У цей час на виховання офіцера вже впливають колектив військового підрозділу, політичні й громадські організації, реальна соціокультурна ситуація в регіоні й країні тощо.

2. Процес виховання майбутніх офіцерів у військових закладах освіти є комплексним. Це означає, що цілі, завдання, зміст, форми і методи виховного процесу повинні підпорядковуватися ідеї цілісності формування особистості, тобто педагогічний вплив повинен мати комплексний характер.

3. Процесові виховання майбутніх офіцерів притаманна *самокерованість*. Протікання виховного процесу здійснюється в двох напрямках: від вихователя до вихованця (прямий зв'язок), результатом чого є послідовність взаємопов'язаних виховних ситуацій; від вихованця до вихователя (зворотний зв'язок), який дозволяє будувати кожну виховну ситуацію з урахуванням результативності попередньої. Чим більше у розпорядженні вихователя зворотної інформації, тим доцільнішим стає виховний вплив.

4. У процесі виховання у ВВНЗ реалізуються всі головні види виховання (громадянське, патріотичне, моральне, естетичне, розумове, фізичне тощо), але воно має свою специфіку, пов'язану зі спрямованістю професійної підготовки майбутніх офіцерів. Так, одне з чільних місць у системі виховання у військовому інституті займає громадянське та патріотичне виховання. Ми окреслюємо громадянське виховання майбутнього офіцера як процес формування громадянськості як інтегрованої якості його особистості, що дає майбутньому офіцеру можливість відчувати себе морально, соціально і професійно дієздатним. Головною метою громадського виховання майбутніх офіцерів є формування у них високих моральних ідеалів, почуття любові до Вітчизни й прагнення служити її захисту й забезпечення обороноздатності. Спрямованість виховного процесу у вищому військовому закладі визначається нами як розвиток патріотизму майбутнього офіцера, його національної самосвідомості, політичної культури, моральності, культури поведінки. Патріотизм майбутнього військового фахівця визначає його готовність до самопожертви заради служіння Батьківщині.

В умовах модернізації військової галузі, не зважаючи на зростання гострої потреби досліджень, що сприяли б демократизації, гуманізації та гуманітаризації єдиного цілісного процесу виховання військових фахівців, наповненню його сучасним змістом, піднесенню суб'єктності в його здійсненні, наукових пошуків означеної проблематики явно недостатньо, цілісних досліджень, присвячених аналізу процесу виховання у військовому інституті як системного й комплексного явища, поки недостатньо.

Таким чином, процес виховання у ВВНЗ є складною динамічною системою, вивчення якої може здійснюватися на кількох методологічних рівнях за кількома науковими підходами: системним, особистісно орієнтованим, діяльнісним, соціально-педагогічним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Психологія / За редакцією Ю. Л. Трофімова : підручник для студентів ВЗО. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.
2. Троц А. С. Динаміка самовдосконалення майбутнього офіцера у вищому військовому навчальному закладі / Анатолій Степанович Троц : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2003. – 20 с.
3. Барабанщиков А. В. Педагогическое мастерство офицера / А. В. Барабанщиков: монография. – М.: Воениздат, 1981. – 144 с.
4. Долинский Н. И. Педагогическая система формирования нравственных качеств будущих офицеров / Николай Иванович Долинский : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 – теорія и методика профессионального образования / Саратовский военный институт внутренних войск МВД. – Саратов, 2007. – 25 с.
5. Основы военной психологии и педагогики / Под ред. А. В. Барабанщикова и Н. Ф. Феденко: учебное пособие. – М.: Воениздат, 1981. – 366 с.
6. Ягунов В. В. Загальнодидактичні основи навчання військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України / В. В. Ягунов : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. – К., 2002. – 432 с.
7. Афонін Е. А. Становлення Збройних Сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми / Е. А. Афонін : монографія. – К.: Інтерграфік, 1994. – 304 с.
8. Подоляк Я. В. Личность и коллектив. Психология военного управления / Я. В. Подоляк : учебное пособие. – М.: Воениздат, 1989. – 350 с.
9. Вдовюк В. И. Военно-педагогическая этика и усовершенствование профессионально-этической подготовки советских офицеров / В. И. Вдовюк : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. – М., 1983. – 496 с.
10. Дзюба В. М. Патріотичне виховання майбутніх офіцерів внутрішніх військ у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін / Василь Маркович Дзюба : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 20.02.02 – військова педагогіка та психологія / Національна академія прикордонних військ України. – Хмельницький, 2002. – 222 с.
11. Мірошніченко Н. Г. Формирование готовности будущего офицера к реализации задач патриотического воспитания / Николай Григорьевич Мирошніченко : дисс. ... канд. пед. наук. : 13.00.08 – теория и методика воспитания. – Магнитогорск, 1999. – 221 с.

12. Євдотюк А. В. Синергетичні засади моделювання освітніх систем / А. В. Євдотюк: дис. ...канд. філос. наук: 09.00.03. – К., 2002. – 198 с.
13. Селевко Г. К. Опыт системного анализа современных педагогических систем / Г. К. Селевко // Школьные технологии. – 1996. – № 3. – С. 12-21.

Матеріал надійшов до редакції 24.02. 2009 р.

Корнейчук Ю. Г. Воспитательный процесс в высшем военном учебном заведении как научно-теоретическая проблема.

В статье представлены главные научные подходы к проблеме разработки теории и практики воспитательного процесса в военных институтах и других военных учебных заведениях. Определены уровни методологического анализа проблемы воспитания в ВВУЗах.

Korneichuk Yu. H. The Process of Upbringing in Higher Military Educational Establishments as a Scientific-Theoretical Problem.

The main scientific approaches to the theory and practice of the upbringing process in military institutes and other military educational establishments are given in the article. Levels of methodological analyses of upbringing in military high schools are defined.